

Tamás Gáspár Miklós előadása
Szegeden, 1989 február 3-án,
a Szabad Demokraták Szövetségének szervezésében.
[részletek]

Magyarországon ma mintha egyetértés uralkodna abban, hogy demokráciát akarunk. Ugyanakkor egy retorikai versenyfutás is folyik; ki tud nagyobb demokratikus közhelyet mondani? E verseny állása a mindenkori lapzártá függvénye. Ez egy fél évig jó szórakozást jelenthetett a politizáló közvéleménynek, de ma már egy artikuláltabb, az értelmes vitáktól vissza nem riadó politikai beszédre, ami egyben politikai cselekvés is, van szükségünk.

Ma igen nagy a felelősségünk, mert egy kísérleti laboratóriumban élünk; a kísérlet lényege: lehetséges-e kommunista rendszerből demokráciát előállítani? Erre még nincs precedens. Fasiszta és egyéb totalitárius rendszerek már átalakultak, kommunista rendszerek még soha.

Az új politikai mozgalmak, és az ezeket vezető értelmiség még nem kezdte el azt a tisztázó politikai és pedagógiai munkát, ami megkerülhetetlen feladata lenne, mint ahogy a másik oldalon sem folyik az MSZMP által kezdeményezett reformok munkája sem; a reformbizottságok egyszerűen nem ülnek össze, mindenki vár, kivár. Csak közben a spontán folyamatok haladnak, és ha olyan közegben zajlanak, amelyet a demokratikus szellemiség nem itatott át, akkor megnézhetjük magunkat...

Tekintsük át, milyen demokrácia-fölfogások vannak ma Magyarországon, ill. a demokrácia címke alatt milyen nem demokratikus elképzelések jelennek meg?

A modern politikai gondolkodás kezdetén, a 16.-17. században, Angliában és Németalföldön a vallásháborúk lezárásaként megjelent a liberalizmus. Ennek elsődleges célja nem a többségi uralom, hanem a kisebbségek védelme volt, legyen szó akár vallási, etnikai vagy vélemény, azaz politikai kisebbségekről. A liberalizmusnak ma is ez a fő vonása, ez az eszme az amerikai forradalom során egészült ki a demokratizmussal. Nem sokkal ez után, 200 évvel ezelőtt egy olyan forradalom tört ki Európában, ami demokratikus volt ugyan, de egyáltalán nem liberális. Ezért én most a francia forradalom évfordulóján ünnepség helyett inkább ellen-tüntetést szeretnék látni, én nem támogatom a nem szabadelvű demokrácia-fölfogásokat.

A liberális demokrácia fő jellemzője ma az úgynevezett 'jogállamiság'. (Ez egy furcsa fordítási folyamat eredménye: az angol eredeti a 'rule of law' = a törvény uralma, ezt németre a 'Rechtstaat' kifejezéssel ültették át, ebből lett a magyar 'jogállam'.) Ezt a nyolcvanas években elsősorban a 'Beszélő' köre képviselte, mára általános jelszóvá vált. Persze vannak ezzel ellentétes nézetek, egyik legfrissebb kifejtése Csurka István cikkében található, pár napja jelent meg a 'Hitel'-ben, nyilvánvalóan vitákat fog kiváltani, és ezért igen hasznosnak tartom.

Ha komolyan vesszük a liberális demokrácia főntebb említett jogi fölfogását, akkor felsorolhatjuk a lényegi kritériumait:

- a jog garanciái a törvényekben - és nem személyi vagy politikai konstellációkban vannak. A jogok érvényesülése nem lehet politikai alku tárgya. Továbbá:
- ha valaki liberális demokrata, akkor minden kisebbség védelmezőjének kell lennie, az érzelmeitől függetlenül. Nem szükséges szeretnie őket, de a jogaikért ki kell állnia. (Itt utalnom kell a magyarországi cigányok kérdésére.)
- bizalmatlanság a túlságosan erős intézményekkel és így az állammal szemben. Nem helyesli a részletekbe menő adminisztratív szabályozást, de az önkormányzatok helyi túlhatalmát sem. Nem barátja a kulcspozíciókat, tehát zsarolási helyzeteket őrző korporációknak, és végülis ellenzi a magas adókat. Ugyanis a problémákat nem az állami költségvetésen keresztül kell megoldani, hanem a 'polisz'-nak, az állampolgárok közösségeinek. Az állam úgy tartható kordában, ha szegény; azaz minél alacsonyabbak az adók.
- Az előzőből következik, hogy a liberális demokrata piacbarát, a magántulajdonnal rokonszenvezik. Nem ért egyet azzal a romantikus

fölfogással, hogy a kereskedelem és a kamat az ördögtől való dolgok.

- A szó bölcseleti értelmében vett individualizmus, jelesen; az egyéni életvitel szuverenitása iránti tisztelet. Ez nem azt jelenti, hogy nincs erkölcsi fölfogása a liberális demokraciának, hanem azt, hogy ezt valóban pusztán erkölcsi kérdésnek tekinti, nem pedig a politikai szférában eldöntendő kérdésnek. A mi fölfogásunk szerint nem lehet azt mondani: "Nincs szabadság a szabadság ellenségeinek!" -mint ahogy Robespierre megfogalmazta. Mi nem vagyunk jakobinusok! Igenis: Szabadságot a szabadság ellenségeinek is!

Ez lesz egyébként az előadásom második felének tárgya; az MSZMP-ről szeretnék majd néhány szót szólni.

De előbb még az új ellenzéki mozgalmakról; ezek ugyanis az előbb felsorolt kritériumoknak nem felelnek meg. Nem világos, hogy némely kérdésre milyen választ adnak.

A jakobinus típusú demokraciának van magyarországi hagyománya, de ezt sem képviseli senki egyértelműen, ahogy a liberálist sem. A Magyar Demokrata Fórum nem követi a népi írók politikai eszméit, bár használja az általuk kidolgozott retorikát. Németh László furcsán érezné magát köztük, minthogy ő a szó fogalomtörténeti értelmében szocialista volt. A plebejus demokratizmus elsősorban a magyar parasztság nyomorát kívánta fölszámolni, ennek érdekében a politikai berendezkedés iránt viszonylag közömbös volt. Az emberi méltóság és az életkörülmények nem választhatók el egymástól, tehát az utóbbiak megváltoztatása fontos feladat.

Még két demokracia-típus él Magyarországon: ebből a szocialista típusú demokratizmus (aminek csak egyik altípusa a szociáldemokrata fölfogás és persze semmi köze a kommunizmushoz) meglepően eleven. Bár ez abból is eredhet, hogy a rendszerrel szembe fordulni pszichológiai szempontból, sokkal könnyebb, mint azokkal a fogalmi keretekkel szakítani, melyekben addig mozgott. A szocialista demokratizmus összehasonlítható a szocialista antidemokratizmussal. Ha a manapság gyártott programnyilatkozatokat olvassuk, akkor (a Kisgazda Párt kivételével) minden tartalmaznak szocialista elemeket - szerintem igen sajnálatos módon. Például az MDF hatpontos programja elveti a kizsákmányolás mind a totalitárius, mind a magántőkés formáját. De az SZDSZ is fönntart bizonyos, a nyugati baloldali szociálpolitikai állásfoglalásaira emlékeztető nézeteket.

A szocialista demokratizmusnak is vannak kritériumai, a szocializmus és a demokracia összeegyeztetésének sajátos nehézségei; pl. az állam és a közösségi szféra szétválasztásának kérdése. Ebben én nem hiszek, nem hozható létre olyan közéleti szféra, ami lényegében más volna, mint az állam, ezért inkább nem is elemzem hosszabban.

Nem hiszek azoknak a demokratáknak a szabadelvűségében, akik túl sok jakobinus és szocialista elemmel terhelik meg a programjukat. Márpedig szinte minden magyarországi mozgalomban jelen vannak ezek az elemek.

Amiért én ma eljöttem ide, az egyetlen mondatban összefoglalható: Választani kell! Ha a programoknak politikai cselekvést kell elindítaniuk, nem pedig további fecsegést, akkor választani kell. Bármilyen nemes indítékokból is származnak ezek az elemek, logikailag összeegyeztethetetlenek. Megértem persze, mi történik, sajnos értem. Az ami úgymond 'jobboldalnak' számít, az itt gátlás alá esik. Ha valaki angol vagy amerikai, úgy lehet konzervatív, azaz jobboldali, hogy közben megfelel a szabadelvű demokracia minden egyes kritériumának. De Kelet-Európában a jobboldalhoz más képzetek tapadnak, mint a Rajnától nyugatra. Ezért én magam is sokáig féltem, nehéz átlépni a Rubikont, ezért Magyarországon csak baloldali pártok vannak, a Kisgazdák is azok. De rendkívül furcsa, hogy ezt senki sem veszi észre. Mindenki baloldali ideológiai eszközökkel próbálja az ország szekerét a szocializmus kátyújából kihúzni. Megjósolhatom: ez nem fog sikerülni.

Fantasztikusnak tartom azt, hogy fél éve nagyjából szabadon lehet beszélni, de az alapvető koncepciók fölvázolása, az általam sürgetett tisztázódási folyamatok el sem kezdődtek, a politikai mozgalmak képviselői erre nagyon csekély vagy semmilyen kísérleteket sem tesznek. Azt is érteni vélem, miért. Félelemből; igyekeznek együttartani a szekértábor, mert

félünk a jövőtől, félünk a párttól és egymástól is. Ez méltányolható is, de ezt a munkát csak el kell kezdeni. Ez nem elméleti, ez politikai kérdés. Ugyanis, ha ezek nem tisztázottak, akkor mihez válasszunk politikai és gazdasági stratégiát?

Akkor most az MSZMP-ről kell beszélnem. Csakhogy Magyarországon nincs politikai szociológia, egyáltalán nem érthető, miért. Mire e könyveket megírhatnánk, remélhetően nem lesz meg ez a rendszer. A politikai szociológia szokásos fogalomrendszerében nem is lehet leírni. Föl lehetne sorolni, mi a párt, mint egy -állítólagos- mozgalom, mint egy kiváltságok elosztásával foglalkozó bürokratikus irányítási apparátus, mint egy társadalmi elitcsoport, az ún. 'nomenklatúra'. De nem létezik összefüggő elmélet, ami megmagyarázná, mi is a párt, mint teljes egész. A 'fejezetek'-ből nem áll össze semmi. 'Az egyszerű párttagokat nem lehet azonosítani a vezetés bűneivel', ahogy mondani szokás. Ez így van, de mit jelent ez?

Azt sem tudjuk, miért nem lépnek ki tömegesen? Ha kívülről támadják a pártot, miért nem reagálnak - megfutamodással vagy ellentámadással? Erre valószínűleg van magyarázat: a kádárizmus. A párt jelentős erőket áldozott arra, hogy a marxizmust túlságosan komolyan vevőket eltávolítsa soraiból. A kádári korszakban sikeresen leszoktatták tagjaikat a politizálásról. Ez a stratégia hozott egyfajta tehetetlen társadalmi békét, mondhatni 'nyugi volt' - más se... Persze nem mindenki szereti ezt a fölzúdulást, ami ma itt van, ez fárasztó. Meg kell mondanom, engem a rendőrség soha nem vert meg a 'kibontakozás' előtt, csak tavaly június 16-án kezdték. Igaz, a kádárizmus alatt nem tüntettünk...

A depolitizálásnak van hátrányos következménye is (a párt szempontjából): mivel ez egy apolitikus párt, semmi lehetősége sincs a belső megújulásra. A párttagság mozgalomként nem tud föllépni, amíg be nem következik a pártszakadás. De az a kommunista párt, amelyen belül autentikus, egymással vetélkedő politikai mozgalmak vannak, az nem kommunista párt többé. Ugyanakkor ez lenne a párt egyetlen esélye arra, hogy mozgalommá váljék. Ehhez olyan környezet is kell, ahol létezhetnek politikai mozgalmak - azaz demokrácia- tehát ha megszűnik a kommunista rendszer, azaz: ha a pártnak vége.

A párt ráadásul nem egyéb, mint a magyar állam, annyira összefonódott az MSZMP apparátusával az állami -mondhatni, másodosztályú- bürokrácia. Tehát, ha mi a pártot támadjuk, akkor az országot a kormányozhatatlanság állapotába vihetjük. De a kormányzás bizonyos minimumát folyamatosan fönn kellene tartani.

Kíváncsi vagyok a párt pénzügyeinek vizsgálatára, de lehetséges-e elválasztani az állami pénzügyektől? Továbbá, nem hozzuk-e ezzel olyan helyzetbe az MSZMP apparátusát, hogy sarokba szorítva érezve magát, túl hevesen reagáljon? Persze ezt a kérdést föl lehet vetni, de ha élesen vetjük föl, akkor már az ügy neve más: forradalom. Tudjuk, hogy az amerikai függetlenségi háború hasonlóan kezdődött. Kimondták az elvet; 'képviselő nélkül nincs adózás'. Mi ugyanezt mondjuk: az adófilléreket a párt tőlünk jogtalanul vette el, adja vissza. De ez a forradalom.

Lassan a testtel, mondom én, a lehető legkomolyabban, ehhez nincs erőnk. A kérdést föl kell vetni, sőt nem lehet nem fölvetni, de pontosan kell időzíteni.

Van egy szociális probléma is: a párt vezetői egy jól elkülönülő kiváltságos réteget alkotnak, vannak kollektív érdekeik. Egy demokratikus fordulat megfosztaná őket a kiváltságaiktól - de ezeket minden bizonnyal meg kívánják tartani. Ezen nekünk, a független demokrata tábornak is el kellene gondolkodni. Hogyan lehetne megaláztatás nélküli, méltóságteljes kiutat kínálni a kommunistáknak, mint egyéneknek. Erre sincsenek precedensek. Azt is el kell mondanom, hogy ezek az emberek akármilyen politikát is képviseltek, emberek, honfitársaink, együtt kell élnünk. Nemcsak a biztonságukról, az emberi méltóságukról is szó van. A demokrácia nem kezdődhet emberek tömeges megaláztatásával. Amikor a változás bekövetkezik, nem nagyon lesz időnk gondolkodni, most még van, az előadásomban fölvetett vitákat le kell folytatnunk.